

YU ISSN 0027-8084

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

XXV/4—5

**БЕОГРАД
1982.**

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXV (нова серија)

Св. 4—5

САДРЖАЈ

За континуитет у књижевном језику и његовом усавршавању (ЖИ- ВОЈИН СТАНОЈЧИЋ)	183
Морфема <i>-тељ-</i> у савременом српскохрватском језику (СТАНА РИ- СТИЋ)	189
Полисемија и хомонимија у рјечницима савременог српскохрватског језика (МИЛОРАД ДЕШИЋ)	231
О дистрибуцији фонема уз иницијално <i>г</i> у српскохрватском језику (ВАСА ПАВКОВИЋ)	242
О основама <i>мљин-</i> и <i>мљин-</i> (одговор Асиму Пеци) (МИЛАН МОГУШ)	248
Неколико напомена уз претходни чланак проф. М. Могуша (АСИМ ПЕЦО)	254
Поводом неких спорних језичких питања у Енциклопедији Југосла- вије (МИТАР ПЕШИКАН)	265
Језичка култура	
О једном случају употребе предлога <i>с(а)</i> (РАТОМИР ЦВИЈЕТИЋ)	269
О „правилном“ и уобичајеном у књижевном језику (ЈОРДАН МО- ЛОВИЋ)	273
О обради транскрипције кинеских имена у оквиру нормативистич- ких пројеката у БиХ (МИТАР ПЕШИКАН)	280
Регистар	293

О ОСНОВАМА *мљин*- И *мљин*-

(Одговор Асиму Пеци)

Заиста је тешко водити расправу с проф. Асимом Пецом. Не због теме расправе него због мјеста. Заподјене он, тако, расправу са мношвом о старој чакавско-штокавској граници у сарајевском *Одјеку* у чланку под насловом *Штокавско-чакавска размеђа (Одјек, бр. 2, Сарајево, јануар 1981, стр. 8)*. Ја му одговорим такођер у сарајевском *Одјеку* (бр. 4, фебруар 1981, стр. 19) уз напомену на крају чланка: уколико жели отклонити моје претпоставке о предмиграцијском чакавско-штокавском размеђу, мора оповрћи доказе на којима се темеље изнесене претпоставке, тј. мора утврдити бар троје: 1. да облик *мљин* у значењу „млин“ није изричито чакавизам, 2. да топоними типа *Мљинска* и *Мљиниште* нису настали од апелатива *мљин* и 3. да топоними од апелатива *мљин* нису у предмиграцијско доба досезали на истоку до црте до које сам их налазио у литератури. Умјесто тога проф. А. Пецо објављује готово исти (сарајевски) чланак под потпуно истим (сарајевским) насловом, али — у *Нашем језику* (св. 1—2, Београд 1981, стр. 74—81). Остао сам тако без Пецина одговора на моја питања, али с могућношћу да његов готово исти текст прочитам у истој години (1981) у два различита часописа (у сарајевском *Одјеку* и у београдском *Нашем језику*).

Кад кажем да је проф. Асим Пецо објавио на два мјеста готово исти текст, то значи да оба његова текста нису сасвим идентична. Наиме, чланак у сарајевском *Одјеку* има 115 реченица и 1 биљешку, а овај у *Нашем језику* 120 реченица и 5 биљешака. Ако занемаримо двије-три ситнице (у које спада и исправак године издања моје књиге *Чакавско нарјечје*), текст у оба чланка тече једнако од 1. до 97. реченице, онда се убацује 5 нових реченица и опет иде даље без икакве промјене све до краја чланка, тј. до 120. реченице (у сарајевском *Одјеку* до 115. реченице). Четири нове биљешке налазе се уз 57, 78, 98. и 108. реченицу. Спомињем тих 5 нових реченица и 4 нове биљешке само зато јер

показују да је Асим Пецо објавио (проширио) свој чланак у *Нашем језику* пошто му је мој текст у *Одјеку* већ био познат, па је, ваљда, не одговарајући уопће на моја три постављена (и овдје цитирана) питања, хтио убацити нове доказе у прилог својој тврдњи да моја претпоставка о старој чакавско-штокавској граници није тачна. А тај је проширак од 5 реченица и 4 биљешке показао, нажалост, да је проф. А Пецо још даље од правога одговора на питања која искрсавају из ове проблематике неголи је био кад је понудио свој чланак сарајевском *Одјеку*.

Али вратимо се проблему.

О облику *маљин*, односно топонимима из њега изведеним писао сам и посебно и у оквиру других чакавских тема. Будући да сам поступком А. Пеце сада доведен у позицију да о истој проблематици говорим и овдје, не преостаје ми друго него да поновим своје мисли уз понеки нови податак и уз неколико напомена о тзв. пријелазним говорима.

Понајприје, пријеко је потребно утврдити лингвистички статус облика *маљин* у значењу „млин“. Према моме тумачењу облик *маљин*, заједно с обликом *ча < чь* и још неким појавама, представља чакавску „чисту другост“ јер се у значењу „млин“ налази само у том систему и нигдје другдје. Ради се о алијетету („другост од више њих“), а не о алтеритету („другост од двојице“). Алијететне појаве упућују на одређену самосвојност у језичном развоју, на посебност, на оригиналност. У дијалектологији се зна да је нпр. појава облика *јазик*, *почати* и *жати* поред *месо* у чакавском нарјечју изузетно важна баш због своје „другости од више њих“ те се убраја у оне особитости које одређују генетичку индивидуалност без обзира на чињеницу што се ради о слабо фреквентној појави која је, осим тога, сада још и у узмицању. Истина, за функционирање језичнога устројства подједнако су важни сви елементи, али за одређивање генетичке припадности појединога језичног устројства потребно је лучити алијететне појаве од алтеритетних. У свјетлу ових премиса професор је Пецо у свом чланку *Штокавско-чакавска размеђа*, поготову додацима којих није било у *Одјековој* верзији, учинио двије темељне погрешке: 1. изједначио је алијететне појаве с алтеритетним и 2. изједначио је топониме истог графемског слиједа али сасвим различита значења.

У вези с првом заблудом цитират ћу Пецин текст: „Познато је да на подручју шћакавских говора Босне. и не само Босне, има особина које се сматрају типично чакавским. Такве су *ј* мј. *џ* у примјерима типа *млаји*, *туји*. Та особина је присутна и у говору Муслимана, старинаца, Зенице. Тај говор зна и за *м > н*: *грон*, *ножон*, за неизвршено ново јотовање, сачувани старији тип акценације и сл.“ (*Наш језик*, XXV, 1—2, 1981, стр. 80, биљешка 5).

Мислим да данас више не сматрамо да су типично чакавске особине све оне што их је навео проф. А. Пецо. У штокавској је дијалектологији познато нпр. да је проф. С. Ившић још тамо давне 1913. године у својој магистралној радњи *Данашњи посавски говор* (Рад ЈАЗУ, књ. 196. и 197) писао о односу штокавскога посавскога говора према чакавском нарјечју и навео: „Зато би било сасвим наопако, да сваку особину, што се налази у данашњем посавском говору и у чакавском нарјечју, држимо за чакавизам, јер је данашњи посавски говор тип старинскога штокавскога говора, и према томе треба да о тима заједничким особинама просуђујемо друкчије одбијајући их понајвише на старину нашега језика“ (стр. 134). У особине, заједничке посавском говору и чакавском нарјечју, које упућују „на старину нашега језика“ проф. С. Ившић убраја, између осталог, ово:

а) „Старији штокавски акценат, који се налази и у неким старијим штокавским говорима далеко од чакавскога нарјечја... Такав дакле акценат није никакав чакавизам“ (стр. 134).

б) „Гдјегдје се чује у посавском говору као и у чакавском наречју *тј* и *дј* (мјесто *ћ* и *ђ*)... То *тј* и *дј* није никакав чакавизам него пријелаз од *тѡј* и *дѡј* на *ћ* и *ђ*, те су тако говорили некад сви штокавци“ (стр. 135).

в) „У посавском се говору као и у чакавском нарјечју говори често *шћ* (управо *сћ*) мјесто *шт*, на пр. *опрашћам* и *шћедим*... Ево, како ја схваћам *шћ* у посавском говору. Нема сумње, да је од *стј* постало свагдје најприје *шћ*, те су сви штокавци говорили некад на пр. *опрашћати* мјесто *опраштати*. Истом се последице почело *шћ* замјењивати скупом *шт*, и то поради дисимилације консонаната (тј. *шћ* = *с'т'с* > *шт*). Будући да се промјена *шћ* на *шт* није догодила свагдје одједанпут, него полагано, те се говорило упоредо и новије *опраштати* и старије *опрашћати*, како се још и данас чује у посавском говору, учинила је аналогија, те се и старије *шт*, које је постало од *шч* (дисимилацијом гласова, тј. *шћ* = = *шчи* > *шт*), почело говорити *шћ*; на пр. некад је било *опрашћати* и *шћедјети* (мјесто **шћедјети* од **шкћедјети*), а кад се почело говорити *опраштати* поред *опрашћати*, почело се и *шћедјети* окретати у *шћедјети*. Тако се могло догодити, те се и туђе *шт* окренуло у *шћ*, на пр. *шћап*... Како је према томе *шћ* мјесто *шт* само старија фаза у развјетку скупа *стј*, и како се *шћ* мјесто *шт* од *ск* да лијепо протумачити аналогијом, не може се ни *шћ* држати за чакавизам“ (стр. 135—136).

г) „У Посавини се гдјегдје само у неким ријечима чује *ј* мјесто *ђ*. Забиљежио сам *ј* мјесто *ђ* у овим домаћим ријечима: *млаји* (Давор), *туји* (Долина), *вијат* (мјесто *виђат* = видјети, Стризивојна). Тако и Решетар спомиње неколико ријечи из Босне, што се

гдјегдје говоре с *ј* мјесто *ћ*; то су: *меја, млаји, слаји, туји* . . . Можда би се могло рећи, да *ј* у свим поменутиим ријечима не стоји управо мјесто *ћ*, него да се развило ради хијата, пошто је *ћ* испало. Не може ли се *ј* у поменутиим ријечима тако или како друкчије протумачити, могло би се држати за чакавизам“ (стр. 136—137).

Ако се овим Ившићевим тумачењима додају подударна или слична мишљења Белићева, Ивићева, Брозовићева и других, уз данас већ ноторну чињеницу да пријелаз *-м > -н* познају многи нечакавски говори, јасно је да је од особина које А. Пецо још и данас сматра „типично чакавским“ није остало ништа. А што се пак тиче пријелаза *ѿ' > ј*, довољно је само завирити у кајкавске текстове те се освједочити да ни тај пријелаз није никакав чакавски алијетет, без обзира што би он у штокавским текстовима могао бити чакавског поријекла.

Насупрот тому нитко од дијалектолога, колико ми је познато, није посумњао у чакавску вертикалу облика *ча* и *малин*. Кад се дакле узме облик *малин* у значењу „млин“ као талон за испитивање чакавности, онда то није случајни одабир једне од полуга чакавскога механизма које на површини изгледају једнаке, него одабир оне полуге која без икакве сумње показује поријекло тога механизма. При таквим се истраживањима посиже у дубинску структуру, одвајајући чакавске јабуке од чакавских крушка (иако оба плода припадају чакавском „воћу“). Уколико се пак жели показати да је облик *маџин*, као чакавски спецификум, био познат и прије великих миграција, тада се требају навести потврде из предмиграцијскога раздобља. Зато сам посегнуо за 6. томом *Рјечника хрватскога или српскога језика* што га је издала Југославенска академија знаности и умјетности гдје стоји да се облик *малин* употребљава умјесто *млин* „од XIII вијека у чакаваца, а између рјечника у Вранчићеву и у Волтигијину“. Први је податак за *малин* из године 1275. Тако и за *малинар* мј. *млинар* пише да је „од XV вијека у чакаваца“ с првим подацима из 1466. године, уз ријеч *малиниште* стоји да се употребљава „од XV вијека с чакавскијем обликом *малиниште*“ с првом потврдом из 1444. године, за придјев *малински* каже се да се налази „у писаца чакаваца XVI вијека“ итд. Код ријечи *млин* исти Академијин Рјечник у истом тому наводи да је „у чакаваца *малин*“. При такву стању ствари нема, ваљда, никакве сумње да се облик *малин* и његове изведенице налазе потврђене у чакавским текстовима већ у предмиграцијско доба. Од таквих уобичајених апелатива развили су се онда и топоними *Малин, Малинари, Малиница, Малинци, Малиниће, Малинска* и др. означујући најчешће мјесто гдје је млин или млинарева кућа, гдје се мљело или се још данас меље. Будући да су топоними с основом *малин* у значењу *млин*

сезали отприлике до црте Бјеловар—Приједор—Дрвар—Јајце—Травник, односно до ријеке Сане, Врбаса и Босне, закључио сам у књизи *Чакавско нарјечје* да би ти топоними могли као прворазредни језичноповијесни споменици помоћи да се бар приближно одреди докле се од Јадранског мора у унутрашњост простирало некада чакавско нарјечје као континуанта приморске групе западног јужнословенског прајезика. Чакавски су облици топонима остали на том терену и онда кад је већина чакаваца оставила станишта и — због турске најезде — прикључила се великој миграцијској бујици у 14. и 15. стољењу.

Према изложеном јасно је како сам дошао до претпоставке да се чакавско нарјечје у предмиграцијско доба простирало од сјеверног и средњег јадранског оточја до релативно дубоко у унутрашњост. Тада је, по моме мишљењу, чакавски простор био много компактнији неголи данас и *тада* (понављам за А. Пецу: тада) штокавски топоними типа *Млиниште* зацијело нису прелазили на западну наведену црту.

Да се отклони ова моја теза, ваљало би учинити, као што сам навео у сарајевском *Одјеку* и овдје на почетку чланка, троје: 1. доказати да основа *малин-* „млин“ није у чакавском нарјечју алијететна појава, 2. да од основе *малин-* „млин“ нису настали лопоними типа *Малинишће* и 3. да топонима типа *Малинишће* није било у предмиграцијско доба на данашњем најзападнијем дијелу Босне. Вјеровао сам да ће проф. А. Пецо сада, у новој верзији чланка, то учинити јер су му наведени захтјеви могли бити познати већ из сарајевског *Одјека*. А вјеровао сам и зато јер је проф. А. Пецо упро све снаге да докаже како подручје западне Босне није *никада*, па ни прије великих миграција, било чакавско него је „икавскошћакавско становништво тих крајева ту аутохтоно“ (стр. 78). Он признаје, додуше, „да топономастика може корисно послужити у раду дијалектолога“, прихваћа чак и моје доказе да су облици *ча* и *малин* „типичне чакавске особине“, али — „и западно од Могушевих црта (Бјеловар—Дрвар, или токови Врбаса и Босне) има топонима са основном *млин-*“, јер их је он забиљежио на подручју западне Босне или јер се налазе у *Списку насељених места* (Београд 1951) чак „у непосредној близини Загреба“. Свакому тко прочита моје реченице сасвим је јасно да расправљам о чакавским облицима из предмиграцијскога раздобља и на темељу тога стварам слику о некадашњем чакавском подручју. Може се кому чинити да одабрани критерији нису најбољи. У реду. Али, улазити у ту расправу, прво, с некаквим квазичакавизмима и, друго, оперирати само са садашњим стањем на терену, чак и када се налази „у једном званичном попису мјеста“ из 1951. године, (као да мени није познато да *сада* има нпр. *Млиништа* и западније од некадашње претпостављене чакавско-

-штокавске границе), значи не расправљати у складу са знанственом методологијом. Јер, уопће није проблем у томе да се докаже да данас има *Млиништа* и *Млинова* и на бившем чакавском терену него да има топонима с основом *мљин-* на данашњем штокавском подручју. Мислио сам да ће то бити јасно и проф. А. Пеци, а, чини се, ипак није.

Друга је темељна погрешка проф. Асима Пеце што је у свом чланку међу топониме с основом *малин-* убројио и оне који не значе „млин“. Да буде још горе, сџм Пецо пише: „Питање је, исто тако, да ли у сваком наведеном примјеру имамо основни дио *млин/малин*. Пије искључено да се ту могу огледати и друге основе“ (стр. 79). Па чему уопће у ову расправу укључивати топониме с основом *малин-* ако не значе „млин“? Тај крупан пропуст довео је проф. А. Пецу чак до тога да констатира како топониме „са оваквом основом налазимо и у Македонији“ (стр. 79). Тко узме у руке било који рјечник македонскога језика, лако се може увјерити да македонски *малина* значи воће *Rubus ideaus*, а да се за хрватскокрпски *млин* каже македонски *мелница*. Према томе је јасно да македонски топоними с сновом *малин-* нису у вези са значењем „млин“ и да уопће не спадају овамо. Једнако су тако ирелевантни за ову расправу и сви они топоними који у споменутом *Списку* из 1951. године имају основу са слиједом слова *малин* а не значе „млин“. Спомињем словчани слијед јер би дијалектолог, унаточ једнаком низу слова, ипак морао лучити основу *маљин-* од основе *маљин-* (као што лучимо *трѣшња* и *трѣшња* иако се једнако пишу). Тада му се не би догодило да топониме попут *Маљина* и *Маљинића Дбл* из околице Госпића, што их је нашао у „званичном списку“ стрпа у оне с основом *маљин-*. Јер, госпићки топоними *Маљина*, *Маљинова*, *Маљинова лдќва* и сл. везани су уз основу *маљин-* „грм и плод биљке *Rubus fruticosus*“. Истина је, додуше, да се топоними с основама *мљин-* и *маљин-* једнако пишу не само у службеном попису насељених мјеста у Југославији него и у другим приручницима, али стругњака то не би требало збуњивати.

Осим споменутих двају пропуста у чланку се проф. Асима Пеце налази и његово размишљање о тзв. пријелазним говорима. Он је о том проблему већ писао у *Прилозима за књижевност, језик, историју и фолклор* (књ. XLIII, Београд 1977, стр. 212—234), а сада га актуализира. У вези с тим овдје, у *Нашем језику*, каже: „Управо због таквих међудијалекатских преплитања ја сам склон да у дијалектологији поред основних дијалеката тражим и неке прелазне говоре, говоре који у својој структури имају особина различитих њима сусједних дијалеката или говора. Овом приликом тај проблем, проблем прелазних говора, поново се намеће. Таквих говора има различитих типова. Наша шћакавштина чини јед-

ну врсту таквих говора. Смјестила се између чакавских и штокавских говора. Носи у себи понеку особину својих сусједа, иако има и властитих развојних путева“ (стр. 80). Као што се види, проф. Пецо сматра да постоје основни дијалекти и пријелазни, а пријелазни су они „који у својој структури имају особина различитих њима сусједних дијалеката или говора“. С обзиром на овакво одређење пријелазних говора могла би се поставити нека начелна питања, као нпр.: 1. који данашњи мјесни говор као лингвистички језик нема особина њему „сусједних дијалеката или говора“, 2. који данашњи дијалекат као лингвистичка апстракција нема особина њему „сусједних дијалеката или говора“. Ако одговори на ова два питања гласе да нема говора или дијалеката који немају особина њима сусједних говора или дијалекта, онда теорија о тзв. пријелазним говорима постаје беспредметна. Сваки је мјесни говор с лингвистичкога гледишта потпун језик који функционира тако како функционира, а не — пријелазно. Категорија се пријелазних говора јавила у нашој дијалектологији кад се није хтјело ићи у анализу дубинске структуре, па су одређене појаве изгледале на површини као сусједне, а не властите. Тако је проф. А Пецо уврстио босанске шћакавске говоре у пријелазне говоре, јер се та шћакавштина „смјестила између чакавских и штокавских говора“ те „носи у себи понеку особину својих сусједа иако има и властитих развојних путева“. Сад не знамо: је ли босанска шћакавштина пријелазни говор из штокавске штокавштине у чакавску шћакавштину или обрнуто, носи ли она у себи особине њој сусједних чакавских говора и њој сусједних штокавских говора, како се у пријелазном шћакавском систему понашају особине добивене од сусједâ: да ли као код сусједâ или се уклапају у „властите развојне путеве“, који су то „властити развојни путеви“ босанске шћакавштине: они који не припадају ни „основном“ чакавском ни „основном“ штокавском нарјечју, итд.

Многа се питања постављају дијалектологу при сваком дијалектолошком опису. Још више ако на њих у опису одговори криво. Тада му не помаже ни *refugium* с пријелазним говорима.

Милан Могуш

Неколико напомена уз претходни чланак проф М. Могуша

Очекивао сам одговор проф. Могуша на мој рад који је објављен у *Нашем језику*. Добро је, уз то је и корисно за нашу науку, када се о стручним проблемима воде расправе и када се на